

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Kabinet divadelních studií při semináři estetiky

Divadlo a drama 19. století

Bibliografická rešerše

Předmět: České drama 2. poloviny 19. století v souvislosti s vývojem
národního obrození, DVBK003

Jméno a příjmení: Lenka Vahalová

UČO: 178863

Obor: Teorie a dějiny divadla, kombinované studium

Imatrikulační ročník: 2006

V Brně dne 27.10. 2007

České divadlo 19. století

Dějiny českého divadla 19. století, se zabývá hned několik publikací, nejpočetnější a nejrozšířenější jsou však knihy Františka Černého, z nichž ucelený pohled na danou problematiku předkládá komplexní dílo s názvem *Dějiny českého divadla* (1.vyd. Academia, Praha 1969 – 1977) o čtyřech dílech, přičemž druhý a třetí díl je pro studium divadla 19. století nejvhodnější. Jedná se o rozsáhlou publikaci pojednávající o českém divadle s obrazovou dokumentací. Kompletní Dějiny českého divadla čítají čtyři díly. První díl zahrnuje počátky českého divadla až do sklonku 18. století, druhý navazující díl zahrnuje Národní obrození, třetí díl obsahuje činohru v letech 1848 – 1918 a závěrečný čtvrtý díl se vztahuje k činohernímu divadlu za období Československé republiky a za nacistické okupace.

Další vhodnou publikací pro studium divadla 19. století jsou *Kapitoly z dějin českého divadla*. Academia, Praha 2000. Kniha zachycující vývoj českého divadla od josefínského absolutismu až do období republik. Poslední kapitoly se týkají Josefa Topola a Pražského Quadrinale. Kniha je doplněna o obrazovou dokumentaci divadelních plakátů, portrétů, výjevů z inscenací, scénografických návrhů atd. Přes knihy, které jsou zaměřeny spíše výkladově, se dostáváme k stručnému přehledu dějin českého divadla rovněž od Františka Černého. Kniha s názvem *Kalendárium dějin českého divadla* (Malá řada dramatického umění, Praha 1989) je dokumentem o významných událostech českého divadla od jeho počátků, jenž autor datuje nalezením kultovní masky z doby halštatské, někdy mezi lety 700 – 400 př.n.l. až do druhé poloviny 20. století, kde autor zmiňuje jednotlivé inscenace a mezníky, které měly pro vývoj divadla na našem území největší vliv. Jednotlivé události jsou stručně okomentovány a doplněny konkrétními daty.

Tento základní výčet děl pojednávající o vývoji českého divadla je možné obohatit o konkretizující a doplňující publikace, kupříkladu od: Kotalík, J.: *Divadlo v české kultuře 19. století*, Národní galerie, Praha 1985. či od: Šalda, F. X.: *O věcech divadelních*, Praha 1987.

Publikace věnované ND

Národní divadlo, jakožto nejvýznamnější instituce provozující divadlo, je definováno a popsáno v několika publikacích, a to v: *Česká divadla, Encyklopedie divadelních souborů*. Divadelní ústav. Praha 2000. Tuto knihu je možné rovněž použít jako základní odrazový můstek pro další a podrobnější bádání po českých divadlech 19. století. Kniha obsahuje přehled veškerých divadelní scén na našem území, které sice vznikaly až ve 20. století, ovšem součástí jsou samozřejmě i kapitoly věnované zmíněnému Národnímu divadlu v Praze (zal. 1881), Divadlu v Národním domě v Moravské Ostravě, které vzniklo mezi léty 1908 – 1919, krátké Kajetánské divadlo 1834 – 1837 v čele s J. K. Tylem a divadlu na Vinohradech, které vzniklo v letech 1905 – 1907. Každému divadlu je věnováno několik odstavců s nepostradatelnými daty od položení prvního kamene po dobu současnou, či jako např. u Kajetánského divadla s datem ukončení jeho působnosti, jsou zde uvedena také důležitá jména, která jsou s daným divadlem provázána, důležitými událostmi, inscenacemi apod. Kniha je mimořádně zdařilým průvodcem veškerých perforačních scén na našem území.

Daleko konkrétnější kniha týkající se Národního divadla je od Vladimíra Procházky a kol. *Národní divadlo a jeho předchůdci - Slovník umělců divadel Vlastenského, Stavovského, Prozatímního a Národního* (ČSAV, Praha 1988) Dle názvu publikace se jedná o lexikon zahrnující umělce, jenž působili v divadle Vlasteneckém, Stavovském, Prozatímním a Národním, jedná se o herce, herečky, režiséry, dramaturgy, ale i výtvarníky, ředitele atd., kteří se podíleli na činohře, opeře, baletu či operetě. Každé heslo je koncipováno tak, že je zmíněn umělcův život, přínos v dané oblasti a jeho celoživotní dílo (u herců je uveden seznam rolí, u režisérů pak seznam inscenací).

Pro souvislejší pohled na Národní divadlo, jakožto celek od jeho vzniku do současnosti je vhodná kniha Miloše Kratochvíla s názvem *Národ sobě* (Práce, Praha 1983) Kratochvíl zde popisuje vznik Národního divadla v dobových politických i kulturních souvislostech. Reflektuje tehdejší potřeby českého národa zbudovat vlastní divadelní prostor. Zaznamenává také dobu,

kteřá stavbě Národního divadla předcházela, samotnou realizaci a v posledních kapitolách se věnuje i umělcům, kteří v Národním divadle působili.

Za nejen k Národnímu divadlu vztahující se je považován slovník s titulem *Základní pojmy divadla, teatrologický slovník* od Petra Pavlovského (Nakladatelství Libri & Národní divadlo, Praha 2004) Tento slovník nemá přímou spojitost s divadlem ani s dramatem 19. století, ale mohl by posloužit jako literatura vhodná k doplnění či objasnění některých pojmů, které s Národním divadlem, ale i s divadlem 19. století mohou souviset či souvisí. Jedná se o hesla např.: činohra (pod tímto heslem na straně 45 je možné si přečíst o historickém vývoji tohoto slova na našem území a objevíme i zmínku o tom, kdy bylo toto slovo u nás poprvé použito; *Kníže Honzík* v roce 1771 J. Zebererem, který ho z němčiny „lustspiel „ přeložil jako veselá činohra), čtvrtá stěna, děj dramatu, dějství, dekorace, děkovačka, derniéra, premiéra, dialog a monolog, divadelní architektura, divadelní prostor, hlediště, jeviště, kostým, publikum, role scéna, scénář atd.

Obecné dějiny a další literatura

Nedílnou součástí při studiu a pochopení divadla 19. století, je důležitou součástí také studium obecných dějin, estetiky, politické situace, kulturních dějin atd. Pro obecnou orientaci v českých dějinách je vhodná publikace Otto Urbana s názvem *České a slovenské dějiny do roku 1918* (Nakladatelství Svoboda, Praha 1982). Ve své knize se zabývá českými a slovenskými dějinami od pravěku (od prvních stop lidské civilizace), až po první světovou válku. Jedná se o stručně charakterizované české a slovenské dějiny s uvedením důležitých mezníků. K samotnému divadlu se kniha příliš nevztahuje, ale je dobrým základem pro další související studium a pro pochopení kontextu doby 18. a 19. století. Za nejpřínosnější považuji kapitolu č. 6 s názvem Novověká společnost a stát v letech 1848 – 1914.

Jedním z důležitých údobí českých dějin bylo české národní obrození, které považujeme za důležitou etapu, nejen v oblasti literatury, ale v celkovém vývoji české kultury. Podrobně se tímto obdobím zabývá Vladimír Macura v knize *Znamení zrodu, České obrození jako kulturní typ* (Československý spisovatel, Praha 1995). Macura svou knihu rozdělil do několika podkapitol, v kterých řeší důležité otázky týkající se národního obrození od jeho počátků, přes jednotlivé tři fáze až po období konečné. Ve své knize se rovněž zabývá základními pojmy, jako např.: překladovost, národ, vlast, tvarosloví atd. Podrobný pohled do období národního obrození je výchozím bodem a klíčem pro pochopení dalšího kulturního vývoje.

Pro celkový náhled na českou kulturu od 18. s tendencemi do 20. století je jednoznačně nepostradatelná kniha Jaroslava Marka *Česká moderní kultura* (Mladá Fronta, Praha 1998). Autor se snaží zachytit vyrovnání českého národa s ostatními evropskými národy bez pomoci státu ani politiky. V knize se objevují kapitoly věnované jak vzdělanosti, jazyku, myšlení a mentalitě, tak i odstavce zaměřené na konkrétní výsledky divadla, literatury, architektury, hudby apod. Mimo komentáře k jednotlivým osobnostem daného období, jmenujme např.: Dobrovský, Mácha, Mánes, Borovský, Myslbek, Dvořák, Smetana atd., je publikace dále doplněna o obrazovou dokumentaci některých děl výtvarníků, jako např.: Mikoláše Alše, Hynaise, Suchardy či Štursy a dalších umělců, kteří se mimo jiné podíleli na výzdobě Národního divadla.

Za velmi specifickou knihu lze považovat *Spor a smysl českých dějin 1895 – 1938* od Miloše Havelky (Torst, Praha 1995), kterou spíše než za klíčovou publikaci k období 19. století považují za doplňující studii, vhodnou k pochopení vyústění politické situace a aktuálního stavu konce 19. a počátku 20. století, tedy období první Československé republiky a samozřejmě jednoho z nejdůležitějších státníků T. G. Masaryka. Jedná se o jednu z mála knih zaznamenávající spory a diskuze jednotlivých filosofů, politiků, historiků, spisovatelů a teologů, jejichž jádrem sporu byl právě Masarykův náhled na české dějiny v kontextu dějiny světových.

Nejedná se o vzorovou publikaci, ze které by se dalo čerpat a vycházet ve snaze zdokumentovat a pochopit období 19. století, ale jako rozvíjející materiál je bezpochyby relevantní.

Z literatury spíše doplňující danou problematiku, jmenujeme sedmý a osmý díl z desetisvazkové publikace *Toulky českou minulostí* autora Petra Hory – Hořejšího (Via Facti, Praha 1998). *Toulky českou minulostí* bychom zařadili spíše do skupiny knih, které o historických událostech referují výpravnou formou, která je přijatelná i pro studenty středních škol. Historická fakta jsou uváděna v takové podobě, která je srozumitelná, čtivá a zároveň přináší požadované informace. Kniha je doplněna o černobílou obrazovou dokumentaci, která zachycuje kupříkladu módu určitého období, portréty důležitých osobností atd. Sedmý díl začíná koncem napoleonských válek až do vzniku Rakouska - Uherska (1815 - 1867) a osmý díl je věnován událostem a osobnostem druhé poloviny 19. století. V osmém díle je zajímavá kapitola s názvem *Vlastní divadlo: vzdálený sen, Tvůrci výzdoby Národního divadla* a na ni navazující *Z plamenů požáru jiskry odhalení*.

Zajímavý pohled na českou kulturu podává ve své knize *Pátrání po identitě* anglický bohemista a slovákista Robert Buton Pynsent (H&H, Praha 1996)

Literatura 19. století

Divadlo a obecné dějiny 19. století je dále možné opřít o publikace věnované literatuře, ve kterých získáme přehled o jednotlivých spisovatelích a dramaticích působících v tomto období. Základním zdrojem pro celkový přehled v oblasti literatury je *Lexikon české literatury* (Academia, Praha 1985), je abecedně seřazeno a najdeme v něm osobnosti, instituce a dílo nejen z období 19. století. Každé heslo obsahuje základní informace a pokud se jedná o jméno, obsahuje daný odkaz datum a místo narození, původ, vzdělání, specializaci atd. a na závěr je přidán seznam příspěvků do novin či časopisů a dílo.

Pro komplexnější přehled vycházíme z knih: Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české*, Brno 1995 či z knihy od L. Machala *Panorama české literatury*. Olomouc 1994. Pro orientaci v dramatické tvorbě použijeme Máchal, J.: *Dějiny českého dramata*, Praha 1929 a z teoretických publikací věnovaných dramatu můžeme vycházet z: Vodák, J.: *Kapitoly o dramati*. Praha 1941.